

Bevarande av åkermark: utmaningar och lösningar i Sverige och Norge



Elin Slätmo

Senior Research Fellow and Staff Manager

Resiliens på tvers, 15-16 april, 2026

Agenda

- Varför bevara åkermark?
- Likheter och skillnader i hantering och styrning mellan Sverige och Norge
- Fallstudier som illustrerar
- Gemensamma hinder för bevarande av åkermark
- Lösningar och policyverktyg

Varför bevara åkermark?



Tröskning av durumvete i Endre, Gotland
(foto Gunnar Britse)

Livsmedelssäkerhet och beredskap

Åkermark som resurs

Åkermark är en kritisk strategisk resurs för livsmedelsproduktion och långsiktig beredskap.

Hårdgjord mark är oåterkallelig

Hårdgjord åkermark är i praktiken irreversibel och kan inte enkelt återställas till odlingsbar mark.

Försiktighetsprincipens betydelse

Försiktighetsprincipen stödjer att säkra åkermark för framtida produktionskapacitet och livsmedelssäkerhet.



Nordiska särskildheter

Nordiska jordars bördighet

Nordiska jordar är unga, bördiga och mindre utsatta för erosion jämfört med andra regioner.

Klimatförändringens påverkan

Klimatförändringen kan öka odlingspotentialen i Norden relativt andra områden.

Jordbrukets mångsidiga värden

Jordbruket levererar fler värden än bara livsmedel, inklusive ekosystemtjänster som biologisk mångfald och markhälsa.

Likheter i hantering och styrning mellan Sverige och Norge

Marktryck och förtättningsideal

Konkurrens om mark

Bostäder, infrastruktur och näringsetableringar konkurrerar starkt med åkermark nära tätorter.

Förtättningsidealens påverkan

Förtättningsidealen kan leda till byggande på bördiga jordar som ligger nära städer- små stegens tyranni.



Synergier och konflikter

Möjliga synergier

Åkermark kan samspela positivt med friluftsliv, kulturmiljö och biodiversitet genom rätt styrning och planering.

Multifunktionell markanvändning

Grönblå infrastruktur

Konflikters uppkomst

Utan riktade verktyg kan konflikter uppstå mellan jordbruk, friluftsliv och bevarande av kulturmiljö och biodiversitet.

Skillnader i policy och planering mellan Sverige och Norge

Sveriges policy och planeringsstruktur

Nationell betydelse av åkermark

Åkermark i Sverige är klassificerad som av nationell betydelse enligt miljöbalken 3:4, vilket visar dess vikt för landet.

Kommunalt planmonopol

Kommunerna har starkt planmonopol vilket leder till varierande prioriteringar i markanvändning över landet.

Brist på nationell uppföljning

Det finns en brist på nationell uppföljning av åkermarksprioriteringar, vilket påverkar sammanhängande planering.



Norges tradition och utmaningar

Lång tradition av jordvern

Norge har en stark tradition av att skydda jordbruksmark med tydliga gränser och zoner för långsiktig bevarande.

Utmaningar vid förtätning

Trots jordvernet kan stadsutveckling och transportinfrastruktur tränga undan jordbruksmark, särskilt i periurbana områden.



Fallstudier som illustrerar jordbrukets svårigheter att ta plats

Hållnäs (SE): natur- och kulturvärden prioriteras före livsmedelsproduktion

Natur- och kulturvärden

Jordbruket i Hållnäs är starkt kopplat till både natur- och kulturvärden som präglar landskapets karaktär och historia.

Konflikter vid skyddsåtgärder

Skyddsåtgärder kan begränsa brukarnas handlingsutrymme och skapa konflikter mellan bevarande och jordbruksverksamhet.

Långsiktiga lösningar

Långsiktiga förvaltningskontrakt och naturbaserad turism möjliggör ett hållbart samspel med extensivt jordbruk i området.



Sandnes (NO): dragkamp om utrymmet

Konflikt om bördig jord

I Sandnes pågår en tydlig kamp mellan behovet av bostäder och bevarandet av bördig jord för jordbruk.

Klimat- och förtätningargument

Klimatargument och förtätning används som skäl för att lokalisera ny bebyggelse

Långsiktig gräns som hjälpmedel

En långsiktig gräns används för att styra utvecklingen men är inte alltid tillräcklig.



Gemensamma hinder för bevarande av åkermark

Otydlig värdering och incitament

Svag samhällsnyttavärdering

Åkermarkens viktiga samhällsnytta vägs ofta svagt in i kommunala planeringsbeslut och beslutsunderlag (Sverige).

Byggincitament för åkermark

Åkermark uppfattas som attraktiv för byggande på grund av låg ägarfragmentering och minimal saneringsrisk.



Brist på planeringsanpassad kunskap

Brist på planeringsanpassad kunskap

Det saknas kunskap och analys av hårdgöringens påverkan på marken över tid.



Lösningar och policyverktyg

Styrning, zonerings och planeringshierarki

Styrning och zonerings

Använd striktare statliga och regionala ramar för zonerings och styrning.

Långsiktiga jordbrukszoner

Fastställ varaktiga jordbrukszoner och tillämpa kompensationsprincipen vid intrång i dessa områden.

Planeringshierarki och förtätning

Prioritera utveckling på brunfält, hårdgjord och lågkvalitativ mark före åkermark; använd arealeffektiva förtättningsmetoder.



Värderingsmetoder och praktik

Värderingsmetoder för jordbruk

Integrera ekosystemtjänster, beredskap och näringslivseffekter i värderingen av jordbruk och markanvändning.

Praktisk markanvändning

Återbruk av brunfält, skydd av matjord vid byggnation och stöd till multifunktionellt jordbruk som inkluderar rekreation och naturvård.



Slutsats

Gemensamma utmaningar

Sverige och Norge delar liknande utmaningar i bevarandet av åkermark.

Nationella förutsättningar

Varje land har unika förutsättningar som påverkar hur åkermark kan skyddas och bevaras effektivt.

Samordnade insatser och policy

Effektiva policyverktyg och samordnade insatser är avgörande för att skydda åkermarken för framtida generationer.

Slätmo, E., Bruno, K. B., & Berchoux, T. (2026). The evolving landscape of farmland ownership in Europe: Implications for food system sustainability. *Land Use Policy*, 160, 107837. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2025.107837>

Slätmo, E. (2019) Land for agriculture? Conflicts and synergies between land use in two parts of Scandinavia. *Fennia* 197(1) x–x. <https://dx.doi.org/10.11143/fennia.63074>

Slätmo, E. (2017). Preservation of Agricultural Land as an Issue of Societal Importance. *Rural Landscapes: Society, Environment, History*, 4(1): 2, 1–12, DOI: <https://doi.org/10.16993/rl.39>

Slätmo, E. (2018). Financialization and the Swedish Land Acquisition Act. in Björkhaug, Lawrence and Magnan (eds) *Financialization, Food Systems and Rural Transformation*, chapter 14, Routledge Earthscan.

Slätmo, E. (2014). Jordbruksmark i förändring. Drivkrafter bakom och förutsättningar för offentlig styrning i Sverige och Norge. Meddelanden från Göteborgs universitets geografiska institutioner. Avhandlingar. Serie B, nr 125, Göteborg. ISBN 91-86472-73-9. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/37012>

Elin Slätmo

Senior Research Fellow

PhD (Human geography), MSc. (Human geography), MSc. (Social Environmental Science)

Mobile +46708962709

elin.slatmo@nordregio.org

<http://www.nordregio.org/staff/elin-slatmo/>

